

УДК 372.893

Р. Г. Баландюк,
здобувач лабораторії суспільствознавчої освіти (Інститут педагогіки НАПН України)
abcd2013abcd@mail.ua

ЗМІСТ І МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СЕРЕД ІНШИХ КОМПОНЕНТІВ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

У даній статті розкрито сутність змісту освіти як системи вимог суспільства до молодої людини з метою підготовки її до життя. Як складова частина "змісту освіти" описується поняття "зміст історичної освіти", в якому акцент робиться на людину, а політична, економічна історія постають фоном, щоб зрозуміти умови життя людини в певну епоху. Уточнено сутність поняття "економічна складова змісту історії" як одного з компонентів змісту шкільної історичної освіти, визначено його основні функції та особливості, встановлено, що цей компонент закладає основу економічних знань, умінь та навичок, які необхідні учням для застосування в різних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: економічна історія, зміст освіти, зміст історичної освіти, економічна складова змісту шкільної освіти.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство створює багато викликів для людини XXI ст. Перегляд ціннісно-світоглядних ідей вимагає особливої уваги до питань змісту шкільної історичної освіти, в якій визначальною особливістю є з'ясування місця й ролі людини в суспільстві.

З 1991 р., коли Україна стала незалежною, триває як процес оновлення змісту шкільної освіти загалом, так і пошук оптимальних шляхів розвитку шкільної історичної освіти зокрема. Серед проблем структури і змісту історичної освіти важливе місце займає питання співвідношення складових змісту історії.

Як стверджують українські вчені-методисти, актуальною для курсів вітчизняної історії є проблема оптимального поєднання різних аспектів суспільного життя. Вітчизняна історія постає зазвичай як історія суспільно-історичних подій, боротьби політичних сил. Економічну та соціальну історію в наших шкільних курсах представлено епізодично. Вивчення лише політичної історії не є плідним напрямом, який, з одного боку, спричиняє перевантаження учнів фактичним матеріалом, а з іншого – формує вузькі уявлення дітей про історичний процес і знижує в них пізнавальний інтерес [1: 2].

Інша, не менш вагомa проблема визначається таким чином, що засилля сюжетів класової боротьби та експлуатації в радянських підручниках історії підштовхнуло нас до іншої крайності, як стверджує дослідник С. Дьячков, оскільки "ми занадто захопилися викладанням політичних подій, проблемами повсякденності та духовних втрат на шкоду питанням економічним та соціальним".

Тобто, якщо в часи існування СРСР при викладанні історії робився акцент на державу, де величезну роль відігравала економіка, то на сучасному етапі орієнтація при вивченні історії робиться на людину. Внаслідок таких змін економічна складова утрачається, увага якій недостатньо приділяється у змісті шкільної історії. Тому дослідження питань економіки у шкільному курсі історії має вагому практичну і наукову цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам змісту історичної освіти загалом, і оптимального поєднання різних аспектів суспільного життя зокрема, приділяли увагу багато теоретиків та практиків у галузі шкільної історичної освіти – К. Баханов, В. Власов, Н. Гупан, О. Пометун, Г. Фрейман та ін. Водночас досі відсутнє визначення поняття "економічна складова змісту шкільного курсу історії".

Метою нашої статті є: спроба визначити поняття "економічна складова змісту шкільної історичної освіти" та з'ясувати місце цієї складової серед інших компонентів змісту.

Виклад основного матеріалу. Оскільки поняття "зміст освіти", "зміст історичної освіти" та "економічна складова змісту історичної освіти" перебувають у взаємозв'язку і логічному підпорядкуванні, то доцільно встановити особливості наповнення поняття "зміст освіти", які його особливості, "зміст історичної освіти", які вимоги існують до їх формування, а вже тоді спробувати дати визначення поняттю "економічна складова змісту історичної освіти".

Визначення змістової складової освіти завжди викликає труднощі. Історія педагогіки показує, що при вирішенні цієї проблеми допускалося чимало помилок, внаслідок чого зміст як не відставав від сучасного стану науки, то виявлявся перевантаженим, зменшуючи можливості навчання як засобу розвитку й формування особистості.

У вітчизняній педагогіці зміст освіти визначають як:

- "сукупність тих знань, умінь і навичок, які входять у загальну середню освіту" (В. М. Галузинський, М. Б. Євтух);

- "систему наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя" (М. М. Фіцула);

- "систему наукових знань, умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості" (Н. П. Волкова);
- "частину культури, соціального досвіду суспільства, яка використовується в навчальному процесі для вирішення завдань навчання, виховання і розвитку особистості" (Н. С. Мойсеюк) [2: 252].

Питання відбору та структурування змісту освіти обіймає у педагогічній науці одне із центральних місць. Адже від правильного вирішення питань "чого навчати" і "яких знань потребує сучасна людина" значною мірою залежить якість освіти, рівень підготовки молоді до життя в суспільстві, її здатність забезпечувати його розвиток.

Тому, на нашу думку, зміст освіти постає як система вимог сучасного суспільства щодо підготовки підростаючого покоління до життя, здатність реалізувати набуті знання, уміння, навички в навколишній дійсності.

Шкільна історична освіта є складовою загальної шкільної освіти й несе в собі головні ознаки структури останньої.

За визначенням О. Пометун та Г. Фреймана, зміст шкільної історичної освіти – один із компонентів процесу навчання історії, певна система історичної інформації, яка засвоюється у вигляді історичних знань, умінь і навичок, в яких особистість засвоює вже відомі способи діяльності, досвід творчої пізнавальної діяльності у розв'язанні проблем, що вирішувалися людством у минулому, досвід ставлення до світу, до людей, до себе, що може забезпечити емоційно-ціннісний розвиток особистості.

Формування змісту історичної освіти, на думку дослідника К. Баханова, відбувається з урахуванням найновіших досягнень історичної та педагогічної науки і має будуватися на таких принципах, як: науковість, що передбачає ознайомлення учнів із науково достовірними фактами і сучасними їх інтерпретаціями, теоріями, вироблення в учнів цілісного наукового світогляду; конкретно-історичний підхід – розгляд подій і явищ у контексті конкретної ситуації, у їх динаміці від причин та перебігу до наслідків; органічне поєднання загальнолюдських і національних елементів; світський характер історичної освіти, що передбачає загальне ознайомлення учнів із релігіями як феноменами загальнолюдської культури при недопущенні пропаганди певних релігійних учень; системність, комплексність і міжпредметна та міжкурсова інтегрованість; культуровідповідність та полікультурність, що передбачає органічну єдність історичної освіти, культури, мови, традицій і звичаїв народу, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь, а також повагу та прагнення знати інші культури; аксіологічний (ціннісний) підхід – засвоєння духовних цінностей народів і людства загалом, вироблення особистісної системи оцінювання історичних подій, діячів, явищ тощо; альтернативно-проблемний підхід – використання різноманітних історичних джерел, ознайомлення з різними точками зору на історичні події і явища; генералізація навчального матеріалу, що передбачає виділення головного, суттєвого, ключових і перспективних тенденцій світового розвитку, підбір матеріалу, що має вирішальне значення для освіти, виховання і розвитку учнів; плюралізм підходів – органічне поєднання цивілізаційного, культурно-антропологічного та інших підходів у залежності від змісту матеріалу, що вивчається та висунутими освітніми завданнями.

Отже, на нашу думку, в сучасному розумінні змісту історії акцент робиться на людину, де економічна, політична історія постають фоном, що показує і дає зрозуміти, в яких умовах жила людина в певну епоху. У той же час відбувається утвердження принципу, за яким людина постає в центрі історії, а не суспільство чи держава, як це висвітлювалось раніше, коли людина поставала як "гвинтик" і просто губилася в руслі суспільно-політичних подій. Тому, на нашу думку, саме в зміст історичної освіти закладаються ті основи, які сприятимуть формуванню активного, розвиненого громадянина України.

Як відомо, головним завданням шкільної освіти має бути розвиток учня, тому історія як навчальний предмет повинна не стільки давати знання фактів, скільки навчити розуміти історію, осмислювати її.

Зміст шкільної історичної освіти зберігає традицію структурування за сферами економічного, політичного, національно-культурного розвитку суспільства. Водночас такий підхід, як стверджує Г. Фрейман, обмежує можливості розгляду процесу пошуку людиною сенсу життя, виникнення загальнолюдських, громадянських цінностей, які інтеріоризуються в особистості у процесі виховання в родині, засвоєння регіональних та національних цінностей в умовах певного менталітету як складової частини відповідного культурно-історичного архетипу.

За твердженням К. Баханова, на зміст історичної освіти впливають об'єктивно – потреби суспільства, розвиток історичної науки; суб'єктивно – політика керівних сил суспільства, методологічні позиції учених.

Сучасні дослідники змісту шкільного курсу історії пропагують ідеї про те, що ядром і основною частиною змісту має стати історія духовно-практичного досвіду людства. Політична, економічна, соціальна та духовна історія розглядаються як конкретні історичні умови, що сприяли або перешкоджали самореалізації людини, конкретній нації, усього людства у певну історичну епоху. Таке бачення змісту історичного матеріалу дає можливість виявити джерела сучасної цивілізації: ринкової економіки, демократичних порядків, прав і свобод особи. Зазначений підхід збігається з думками експертів Ради

Європи, які рекомендують висвітлювати історію "очима людини", тобто політичні події та економічна історія виступають тлом, на якому проходить життя звичайних людей.

Історико-економічний матеріал займав значне місце в шкільному курсі історії в часи Радянського Союзу. Як стверджували радянські методисти історії, на цьому матеріалі перед учнями розкриваються об'єктивні закони історичного розвитку, роль трудівників як істинних творців історії, переваги соціалістичного устрою над капіталістичним, виховується впевненість. Економічна інформація вивчалася у тісному зв'язку з питаннями класової боротьби, державного устрою, культури [3: 171-172].

Після розпаду СРСР керівні марксистські ідеї втратили своє монопольне становище, тому питання економіки в шкільному курсі історії було суттєво переглянute. За таких обставин ключовим залишається питання: а що таке "економічна складова змісту історії", в чому полягає її суть?

На думку методистів, основне завдання економічної освіти полягає у тому, щоб сприяти формуванню та розвитку у молодого покоління господарських здібностей, умінь аналізувати економічну ситуацію, давати оцінку подіям, які відбуваються, знаходити альтернативні шляхи виходу з певної життєвої ситуації тощо. Економічна компетентність постає як здатність особи приймати раціональні рішення, що ґрунтуються на урахуванні усіх вигод і витрат, які стали наслідком їх дій.

За висновком О. Савченко у змісті шкільної освіти мають бути відображені такі елементи, як: система знань про природу, суспільство, техніку і т. п.; система загальних інтелектуальних і практичних навичок і умінь; досвід творчої діяльності; досвід емоційно-ціннісного ставлення людини до навколишньої дійсності, користування системою цінностей суспільства [4: 322].

Дослідник М. Богуславський вважає, що протягом ХХ століття у вітчизняній педагогіці виокремились чотири провідні підходи до розробки теорії змісту загальної освіти: знанневий, діяльнісний, культурологічний та компетентнісний [5].

Тому, виходячи з висновків О. Савченко, з одного боку, економічна історія постає тлом, фоном, який сприяє засвоєнню і формуванню цілісної картини про те, що оточувало людину в певну історичну епоху, в яких умовах вона жила, з іншого боку, виходячи з аналізу підходів М. Богуславського, саме компетентнісний підхід дозволяє встановити які економічні знання, умінь, навички сприятимуть розв'язанню актуальних для учня соціальних і життєвих проблем. Відповідно до цього, економічна складова змісту історії виконує дві важливі, на наш погляд, функції у шкільному курсі історії, а саме:

- перспективну, тобто формує на майбутнє в особистості економічні знання, умінь, навички, які сприятимуть творчому розвитку людини;
- ретроспективну, коли економічна історія постає тлом і допомагає зрозуміти умови життя людини певної історичної епохи.

За таких умов, на наш погляд, економічна складова змісту історії – це один із компонентів змісту шкільної історичної освіти, який, по-перше, закладає основу економічних знань, умінь та навичок, необхідних учням для їх ретельного засвоєння та застосування в різних життєвих ситуаціях з метою стимулювання ініціативності, підприємливості, організованості, працелюбності, здатності особи приймати раціональні цілеспрямовані рішення, по-друге, постає фоном, який дозволяє учню розібратися з умовами життя, проблемами, які спіткали людину в певну історичну епоху.

Визначаючи це науково-методичне поняття ми виходили з того, що новим Державним стандартом освіти 2011 р. визначено, що одними з пріоритетних завдань є стимулювання ініціативності та підприємливості [6].

У той же час аналіз проекту "Концепції викладання історії України в школі (проект 2009 р.)" показав, що окремо економічна складова не виокремлюється, а розглядається у дискурсі "людина в суспільстві" поряд із такими складовими, як: соціальні групи, суспільне та громадське життя, політичні позиції тощо.

Економічне виховання та навчання в радянській період було засноване на діалектико-матеріалістичному розумінні економічних закономірностей суспільного розвитку і передбачало поступове усвідомлення ними економічних закономірностей розвитку соціалістичного суспільства, переваг соціалістичних виробничих відносин, ролі праці і економії в розвитку суспільного виробництва. На цій основі формувалися такі якості особистості, як господарність, діловитість, бережливість, економічна заощадливість, необхідні у виробничо-економічній діяльності і економічних відносинах поза сферою матеріального виробництва, у повсякденному житті [7: 54-55].

У сучасних умовах у зв'язку з розвитком ринкових відносин процес формування економічних понять наповнюється новим змістом. Суспільство вимагає від особистості засвоєння основних понять ринкового механізму і усвідомлення себе суб'єктом ринку. На уроках історії учні знайомляться з великою кількістю історико-економічних понять, таких як: первісне накопичення капіталу, форми власності, аграрний переворот, промислова революція, конкуренція, тощо. Але фактично всі ці конкретні поняття наповнюють загальне поняття "ринок".

Тому, за висновком Н. Гупана, доцільно вводити у сучасні підручники сюжети про приватну власність, фінансову й торгову діяльність, успішні історії підприємців і олігархів, тобто історичні сюжети, на які не було попиту в суспільстві попередніх поколінь. Окрім того, історичні відомості

відображають багаторічний досвід фінансової та господарської діяльності людства, підприємництва, вплив економічних умов, які існували в певну історичну епоху, на свідомість та свободу особистості.

На останок варто зазначити, що провідними методистами-істориками визначено, що головними завданнями вивчення економічного матеріалу в шкільному курсі історії є:

- засвоєння учнями важливих фактів і явищ економічного життя на різних етапах історії людства як окремих держав, народів, так і цілих регіонів;
- формування розуміння важливих історико-економічних понять, оскільки це є більш важливішим, ніж просте знання великої кількості фактів;
- озброєння учнями вмінням аналізувати історико-економічні явища минулого, щоб краще зрозуміти сучасний стан речей [3: 174-175].

Висновки. Таким чином, можна узагальнити, що зміни змісту освіти передбачають і внесення коректив у зміст історичної освіти. На сьогодні зміст освіти постає як система вимог сучасного суспільства до молодої людини з метою підготовки її до життя, здатність реалізувати набуті знання, уміння, навички в навколишній дійсності на засадах компетентнісного підходу. З усієї системи вимог у змісті історичної освіти робиться акцент на людину, де економічна, політична історія постають тлом, що показує умови життя людини в певну епоху. Відповідно економічна складова шкільного курсу історії представлена як один із компонентів змісту шкільної історичної освіти, який, по-перше, закладає основу економічних знань, умінь та навичок, необхідних учням для їх ретельного засвоєння та застосування в різних життєвих ситуаціях з метою стимулювання ініціативності, підприємливості, організованості, працелюбності, здатності особи приймати раціональні цілеспрямовані рішення, по-друге, постає фоном, який дозволяє учню розібратися з умовами життя, проблемами, які спіткали людину в певну історичну епоху. Тому в сучасних умовах, коли вагому роль відіграють ринкові відносини, формування економічних понять вимагає наповнення новим змістом шкільної історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Власов В. Проблеми формування змісту шкільної історичної освіти / В. Власов, П. Мороз // *Історія в школах України*. – 2003. – № 2. – С. 2–5.
2. Пальчевський С. Педагогіка / С. Пальчевський. – К. : Каравела, 2007. – 576 с.
3. Вагин А. Методика обучения истории в школе / А. Вагин. – М. : Просвещение, 1972. – 351 с.
4. Савченко О. Зміст загальної середньої освіти / О. Савченко // *Енциклопедія освіти* / [головний редактор В. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 322–324.
5. Богуславський М. Розвиток теоретичних основ змісту загальної освіти у вітчизняній педагогіці / М. Богуславський // *Шлях освіти*. – 2010. – № 1. – С. 2–8.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://www.guonkh.gov.ua/reforma_osviti/zagal_os/2144/html.
7. Булавенко С. Економічне виховання учнів в умовах загальноосвітньої школи / С. Булавенко // *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія : Психолого-педагогічні науки : [збірник]*. – Ніжин, 2007. – № 1. – С. 54–55.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vlasov V. Problemy formuvannya zmistu shkilnoi istorychnoi osvity [The Problems of Formation of the Historical Education School's Content] / V. Vlasov, P. Moroz // *Istoriya v shkolakh Ukrainy* [History in Schools of Ukraine]. – 2005. – № 2. – S. 2–5.
2. Palchevskyy S. Pedagogika [Pedagogy] / S. Palchevskyy. – K. : Karavela, 2007. – 576 s.
3. Vagin A. Metodika obucheniya istorii v shkole [The Teaching Methodology History at School] / A. Vagin. – M. : Prosveshchenie, 1972. – 351 s.
4. Savchenko O. Zmist zagalnoi seredn'oi osvity [The Content of General Secondary Education] / O. Savchenko / *Entsyklopediya osvity* / [golovnyi redaktor V. Kremin]. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – S. 322–324.
5. Boguslavskiy M. Rozvytok teoretichnykh osnov zmistu zagalnoi osvity u vitchyzniani pedagogitsi [The Development of Theoretical Basic of the General Education's Content in the Native Pedagogy] / M. Boguslavskiy // *Shlyakh osvity* [Educational Way]. – 2010. – № 1. – S. 2–8.
6. Derzavnyi standart bazovoyi i povnoyi zagalnoi seredn'oyi osvity [The State Standard of Basic and Full General Secondary Education] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: http://www.guonkh.gov.ua/reforma_osviti/zagal_os/2144/html.
7. Bulavenko S. Ekonomichne vykhovannya uchniv v umovakh zagalnoosvitnoyi shkoly [The Pupils' Economical Education in the Circumstances of General Educational School] / S. Bulavenko // *Naukovi zapysky Nizhynskogo derzhavnogo universytetu imeni Mykoly Gogolya. Seriya : Psykhologo-pedagogichni nauky* [Scientific Notes of the Nizhyn State University Named after Mykola Gogol. Series : Psychological-Pedagogical Sciences] : [zbirnyk]. – Nizhyn, 2007. – № 1. – S. 54–55.

Матеріал надійшов до редакції 13.01. 2014 р.

Баландюк Р. Г. Содержание и место экономической составной среди других компонентов содержания школьного исторического образования.

В данной статье раскрывается сущность содержания образования как системы требований общества к молодому поколению с целью подготовки его к жизни. Как составная часть "содержания образования" описывается понятие "содержание исторического образования", в котором акцент делается на человека, а политическая, экономическая история представляется фоном, который позволяет осознать условия жизни человека в определенную эпоху. Уточнена сущность понятия "экономическая составная содержания истории" как одного из компонентов содержания школьного исторического образования, определены его функции и особенности, установлено, что этот компонент закладывает базу экономической подготовки, которая необходима ученикам для реализации в разных жизненных ситуациях.

Ключевые слова: экономическая история, содержание образования, содержание исторического образования, экономическая составная содержания школьной истории.

Balandyuk R. G. The Content and Place of the Economic Component between Other Ingredients of the Historical School Education Content.

The research deals with the issues of the correlation of historical school content components, which take the important place in the structure and in the historical education content. The works of famous methodologists in the historical school education, such as: K. Bakhanov, N. Gupan, O. Pometun etc. had been used as the stuff of the research. The scientific methods of analysis, synthesis, description and comparison have been used in order to show the meaning of the educational content. As a part of the educational content, the historical educational content has been investigated. The person takes the main place here, but the political or the economic history arise as the background in order to understand the peculiarities of people's living in different periods of history. As a result it is proved that the economic component is the main ingredient in the historical school education content. The meaning, functions and special features of this component have been determined. Also the bases of the economic knowledge, skills and habits, which are necessary for pupils for using in different situations, have been laid.

Key words: economic history, educational content, historical educational content, economic component of the historical educational content.